

HA 1.759

GERICS JÓZSEF – LADÁNYI ERZSÉBET

A Szent László-ábrázolás forráskérdései legendájában és a krónikában

Árpád-kori legendáink közül a 12–13. század fordulóján keletkezett Szent László-legendát díszítették fel először szerkesztői nemcsak klasszikus latin szerzőktől, hanem a római jogból is vett idézettel.¹ Ezzel a maguk részéről fontos bizonyítékát adták, milyen hatás érte III. Béla franciaországi „tanulmányutakra” küldött klerikusait. Ők maguk a III. Bélával levelezésben álló Stephanus Tornacensis-nek, Szent Genovéa apátjának voltak a tanítványai. Stephanus 1160. körül előbb bolognai jogtanuló, majd jogtanár lett, Gratianus Decretumának egyik neves, korai kommentátora. Utóbb Franciaországban a rajnai-francia kanonista iskolát alapította. Nála tanultak Béla klerikusai, a hazai királyi oklevéladás és kancellária megszervezői. Ők maguk, vagy tanítványaik részesei lehettek királyuk László szentté avatására kifejtett tevékenységének, s a László-legendá szerkesztésének is. Bár a honi kutatás csak igen ritkán és vontatottan vesz tudomást Stephanus Tornacensis kánonjogász mivoltáról, erről megfejtkezni súlyos mulasztás lenne a hazai középkori jog-, eszme-, egyház- és irodalomtörténet szempontjából, Anonymus és a László-legendák tekintetében éppen úgy.

Stephanus Tornacensis-t és – III. Béla akaratából lett – pannóniai tanítványait tudomásul alig vett, de letagadhatatlan szerep illeti meg a 12. század második felében a magyarországi művelődésben. Ezt a szempontot feltétlenül érvényesíteni kell a László-legendá szövegének elemzésénél, így egyebek közt a legendának annál a súlyos mondanivalójú megjegyzésénél is, hogy ha I. Géza „nem a közte és Salamon király közt való rokoni viszály idején halt volna meg, akkor már régen szentség érdemével és dicsőségével felékesítve ragyogna”.²

Nagy nyomatékot ad ennek a kijelentésnek a Szent László-ünnepi legkorábbi miseszöveg könyörgése. Régiségét bizonyítja, hogy már a Pray-kódex tartalmazza:

¹ A legenda idézi a Cod. Iust. III., 1, 14-et: SRH II. 518., a horatiusi Carmen saeculare-t és Cicero beszédét (Pro Cn. Plancio 33. fej.): SRH II. 515. Az idézett forráshelyek megállapítása: GERICS J.: *Krónikáink és a Szent László legenda szövegkapcsolatai*. In: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban*. Bp. 1995. (a továbbiakban: *Egyház, állam...*) 194. és 198. (A tanulmány először megjelent: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Memoria saeculorum Hungariae. I. Bp. 1974. 113–136.) – Stephanus Tornacensis tárgyalandó kánonjogászai teljesítményéről és III. Béla kapcsolatáról: GERICS J.: *A korai rendiség Európában és Magyarországon*. Bp. 1987. 235–237.

² SRH II. 515.

„Isten ... Szent László királyunkat és hitvallódat irgalmad csodálatos módján mint vétkeket, elvezetted a bünbocsánathoz és megigazultként a megdicsőüléshez (... miro miserationis modo delinquentem ad veniam et iustum transtulisti ad gloriam).”³

Megítélésünk szerint az imádságnak László bűnösségére való nyílt hivatkozása a szentté avatási eljárás során vele szemben elhangzott, jelentős kifogás, vagy kifogások bizonyítéka. Olyan mértékig nem tudták a szentségével szemben elhangzott ellenvetésektől tisztázni, hogy ezekre ne utaljanak a miseimában! Szoros összefüggést látunk Gézának a krónika szerinti, szekszárdi bűnvallomása és szentté avatásának a legendában a Salamon elleni trónharccal magyarázott elmaradása közt. A szekszárdi templomban a főpapság jelenlétében Géza azt

„mondta könnyek közt, hogy bűnt követett el, mert elfoglalta a törvényesen megkoronázott király regnum-át, ... s megígérte, hogy a regnum-ot vissza fogja adni Salamonnak... A követek jártak és keltek, s mivel erről ki-ki másként vélekedett, a kibékülés nem valósulhatott meg. Ez alatt Magnus (= Géza) király súlyos betegségbe esett és 1077. április 25-én a minden élő útjára lépett.”⁴

Világos, hogy a két forráshelyen ugyanarról a dologról van szó: a krónika kendőzés nélkül fogalmaz, a legenda hangfogót alkalmaz, és kerüli a részletek, konkrétumok ismertetését.

László és Salamon viszonyáról a legenda ezt adja elő: László,

„aki gyakran együtt aratott diadalt Salamon királlyal, minthogy az ország bajkeverő polgárai ennek ellenére sem tágtottak gonosz indulatuktól, csak miután Salamon királyt börtönbeli őrizetre vetették, ezért az előkelők egyetértésével és egész Magyarország egyetértésével..., a hatalom avagy a méltóság becsvágya (hajhászása) nélkül, a világi dolgok megkívánása nélkül (sine potestatis aut honoris ambitione, sine qualibet secularium rerum cupiditate) vállalta az ország kormányzását.”⁵

Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a legenda az idézet latinul is közölt mondatát VII. Gergely egyik 1081. évi leveléből merítette, s e levél egyéb részleteit Géza és László királlyá tételénél (Gergelyre való hivatkozás nélkül) idézi a krónika is. Mindez fontos bizonyítéka a Gergely-levél alapos magyarországi ismertsé-

³ Az imádságot először kiadta: PRAY, Georgius: *Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao. Posonii*, 1774. 16. Innen idézi GERICS J.: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái.* (a továbbiakban: *Keletkezésrend*) Bp. 1961. 106–107.; 73. j.

⁴ SRH I. 402–403.

⁵ SRH II. 518. VII. Gergely szövegben idézett levelének kiadása: *Das Register Gregors VII.* Herausgegeben von Erich CASPAR. Berlin, 1923. nr. VIII. 21. 560–561. Gergely levelének a krónikában és a legendában való idézését megállapította GERICS J.: *Szent László uralmának vitás kérdései a legendában és a krónikában.* = Aetas 1994. 1. sz. 28–30. A levélrészlet Géza királlyá tételének krónikabeli előadásánál való idézését észrevette SZOVÁK Kornél: *Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban.* = Századok 2000. 142–143. – A 20. századi katolikus teológiai irodalomban is képviselnek olyan véleményt, hogy „a trienti zsinat tanítása szerint egész különleges kiváltság (privilegium) nélkül még a szentek sem tudnak mentesek maradni a bocsánatos bűnöktől”. ELŐD István: *Katolikus dogmatika.* Bp. 1978. 710.

gének és a benne kifejtett szempontok honi tekintetbe vételének, pl. a szentség kritériumainak megállapításánál. Gergely sarkalatos kérdése a királyok szent voltának elismerésénél: támasztott-e fel halottat, visszaadta-e vakok és leprások egészségét, vagyis művelt-e evangéliumi csodákat?

Ennek a levélnek a krónikás és a legendairó előtti ismertsége a szövegösszefüggések alapján kétségtelen tény. Gergely fontos gondolatai visszatérnek magának Lászlónak alább idézendő levelében is! A VII. Gergely levelében kifejtett szempontoknak a legenda- és krónikaszerzőktől való, teljes figyelmen kívül hagyását állítani tudományosan elfogadhatatlan.

A legenda óvatosan, körültekintően válogat a krónikából számára ismert történetek közt: elkerüli a Salamon és Géza közti „rokoni viszály” mibenlétének ismertetését, csak László és Salamon katonai együttműködését és együttesen kivívott győzelmeiket emeli ki, Salamon bebörtönzését a „bajkeverő” honpolgárok rosszindulatával magyarázza, Lászlót pedig mentegeti az uralom kézbe vételéért. Salamon trónra való méltatlanságáról és Lászlónak meg Gézának Salamon feletti, istenítéletszerű győzelméről nem ír semmit. Salomonnak a krónikában több arcú alakja egyszerűbbé, a legendába beilleszthetővé vált. A trónkérdést magát és jogi vonatkozásait a legenda tervszerűen kerüli, csak annyit árult el, hogy a „rokoni viszály” Géza szentté avatásába került. A Szent László-napi miseimádságnak László „bűnös” voltára célzó szavai azt is mutatják: László szentként való tiszteletét is veszélyeztető, kényes dolog volt ez, akár pápai követek közreműködésével kanonizálták, akár anélkül. Ha Lászlót a honi püspöki kar, illetve magyarországi zsinat kanonizálta, akkor „bűnös” voltának említése annál erősebben világít rá a szent voltával szembeni hazai kételyekre és a tisztelete iránti aggályokra.

VII. Gergely idézett, 1081. évi levele nyomtatékkal figyelmeztet:

„Tudjuk, ... hogy evilági dicsőség és földi gond leginkább azokat szokta felfuvalkodottságra csábítani, akik uralkodnak, ami miatt mindig elhanyagolván az alázatosságot, a maguk dicsőségét keresve, embertársaik fölé kívánnak emelkedni. Ezért legfőként császárok és királyok javára látszik válni, hogy amikor lelkük a magasba igyekszik törni és különleges dicsőségben fürdeni, lelje meg, miként alázkodjék meg és érezze inkább félelmetesnek azt, amiben gyönyörűséget talált. Vegye tehát gondosan észre, mennyire veszélyes a császári vagy királyi méltóság, amelyben igen kevesek üdvözülnek, s azok, akik Isten könyörületességéből üdvösségre jutnak, az egyházban egyáltalán nem egyenlően dicsőülnek meg a Szent Lélek ítélete szerint úgy, mint a sok szegény.”

A királyi méltóság pusztá betöltésével elkerülhetetlenül együtt járó vétkeiségről magának Lászlónak a montecassinoi apáthoz írt levele és a Kálmán-kori Hartvik-legenda is nyilatkozik. László sorai szerint

„bűnös vagyok, mert földi méltóság gondját a legsúlyosabb bűnök nélkül nem lehet ellátni”,

a Hartvik-legenda szerint pedig

„talán (Istvánon is) rajta maradt egy szemernyi földi por, amelytől az isteni igazságszolgáltatás tüze kellett, hogy megtisztítsa, és amely nélkül az uralkodók mint

valamiféle erőszakos hatalomgyakorlás nélkül ezt az életet alig, vagy sehogyan sem járhatják végig.”⁶

A kanonizációs eljárás során László szent voltával szemben felmerülhetett kifogásokat késői, középkor végi szerzőként Szent László-napi prédikációjában említi Laskai Osvát. Eszerint László

„szentségében különféle emberek kételkedtek, ti. előkelők és teologusok, vitéz katonák és a pápa úr ünnepélyes követei... Szentségében elsőrenden előkelő urak és teologusok (magnates et sapientes) kételkedtek, azt rótták fel neki, a ... hatalomvágy csúfságos vétkeként, hogy közeli rokonát, Salamont ... megfosztotta a királyságtól, és annak életében ő uralkodott”.⁷

Tekintet nélkül a hír eredetére és hitelére, valamint arra, vajon Osvát merőben szónoki fogásként alkalmazta-e, amelyet maga fog megcáfolni, bizonyos, hogy ennek a hagyománynak az elemeivel Osvát a 15–16. század fordulóján még számolt.

A krónikának az a része, amely Salamonnak bukása utáni életével foglalkozik, az eddig tárgyaltaktól eltérő hagyomány elemeit is tartalmazza. Előadja ui. Salamon önként vállalt, súlyos vezeklését, bűneiért szigorú bünbánatát, megalázódását és remete-életét, ahogyan Istent engesztelte. Műgeln német nyelvű krónikája Salamon szerzetbe lépéséről, majd a sírjánál történt számos csodajelről is tudósít, a polai szerzetesek elbeszélésére hivatkozva („Do selbst hat viel czeihen gethan, als uns die munch sagen.”)⁸ Salamon körül eszerint Polában szentség híre alakult ki.

Salamon detronizálása miatt a László-legenda szerzője hőisével kapcsolatban hasonló helyzetbe került, mint a Gellért-legenda írója.⁹ Köztudomású volt ui., hogy III. Henrik német király befolyása alatt a pápa anatómát mondott Aba Sámuelre és mindazokra, akik részesek volt Henrik védencének, Péter királynak a megbuktatásában. Ennek ellenére az elvesztett ménfői csatában (1044) Aba oldalán magyar püspökök és királyi káplánok is ott voltak. Gellért szentként való tiszteletét súlyosan beárnyékolhatta a pápai kiközösítés pusztá gyanúja is. Ettől

⁶ Gergely levelét I. az 5. j.-ben id. kiadás 558. – FRAKNÓI Vilmos: *Szent László levele a montecassinói apáthoz*. Bp. 1903. 3–4. Hartvik helye: SRH II. 433. Id.: GERICS: *Keletkezésrend*, 106.; 73. j.

⁷ Sermones de Sanctis peritiles a quodam fratre Hungaro O. F. M. de observantia comportati, Biga salutis intitulati feliciter incipiunt. Sermo XLIX. Idézi további irodalommal GERICS: *Keletkezésrend*, 105. – A 'sapientes'-nek 'teologusok'-kal való fordítását Isidorus egyik helyére (Diff. 499.) alapozzuk. Eszerint „nevezék teologusnak azt, aki az örökkévaló dolgok értelmén elmélkedik. (Sapiens vocetur, qui intellectum aeternorum rimetur).” Lásd GERICS: *Adalékok a Kézai-krónika problémáinak a megoldásához*. = *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio historica I*. Bp. 1957. 114.

⁸ SRH I. 411. MÜGELN művéből: SRH II. 191–192.

⁹ A Gellért-legenda vonatkozásában az alábbiakról lásd GERICS: *Középkori források értelmezése napjainkban*. (Szent Gellért Aba királyról). In: *Egyház, állam...* 77–87.

a legenda írója úgy akarta Gellértet mentesíteni, hogy a csanádi vérengzés és a kultusz elleni erőszakosság címén Abának Gellért általi kiközösítéséről adott hírt, és beszámolt ez utóbbinak „szolgalelkű” püspöktársaival való szembefordulásáról.

Legendája szerint Lászlónak az égben megadatott, hogy

„az Istennél közbenjárhasson mindenkéért, aki őt (Lászlót) hívja segítségül. A vakoknak látást, ... sántáknak járnai tudást ... szerzett. Egyáltalán meghallván szentségének híret (fama sanctitatis ipsius audita) szegényke sorú, hajadon leány jövén sírjához, kiérdemelte, hogy visszanyerje elveszített látását.”

A legendaíró ugyanitt „nobilis puella” visszanyert látását is leírja.¹⁰

A szerző itt a már meghalt Lászlónak tulajdonított csodák alapján az ő „szentségének híreről” számol be, s ez a „fama” a szentként való tisztelet kiinduló pontja szokott lenni.

Szent László krónikában foglalt történetének és a László-legendáé szövegének viszonyát úgy ítéljük meg a Bartoniek Emma által tett és a mi magunk, Bollók János, valamint Szovák Kornél kutatásaitól többszörösen megerősített megállapítás alapján, hogy a László 1192. évi szentté avatásával kapcsolatban írt alaplegenda – vitathatatlan interpolációk kivételével – kb. egészében már felhasználta a krónikában ma is olvasható előadást.

Ez a krónikában olvasható előadás – többször kifejtett álláspontunk szerint – fő részeiben két egymást követő író műveként keletkezett. A 11. század 60-as éveiben írt legkorábbi magyarországi krónikát Kálmán idején követte a folytatás, a Gesta Ladislai regis, a Salamon trónfosztását alkalmatlansága miatt feltétlenül helyeslő, idoneista munka. Ezt dolgozta át a III. István uralma alatti legitimista feldolgozás. Beállítása szerint sem Gézának, sem Lászlónak nem volt törvényes joga a trónhoz.

A László-legendáé két hivatkozásával is kifejezte, hogy részletezésük mellőzése mellett is ismeri a krónikából a Salamon megbuktatását okozó eseményeket, amelyek Géza szentté avatásának elmaradásához vezettek, s a legendaíró alaposan tájékozott volt László és Salamon együttes, győzelmes harcáról is, amelyeket szintén nem részletez.

Ha László történetéből azoknak a fejezeteknek az alapkérdéseit igyekszünk tisztázni, amelyek Lászlónak és Gézának Salamon feletti győzelmével foglalkoznak, legfőként a 120. fejezetet vesszük vizsgálat alá. Ez Lászlónak azt a mogoródi csata előtti látomását írja le, amelyben angyal helyez arany koronát Géza fejére. Ebből László Gézának Salamon feletti győzelmét, valamint a koronának és az országnak Gézára szállását jövendöli meg, Géza pedig győzelme esetére Szűz Mária tiszteletére egyház építését fogadja meg. Ennek az elbeszélésnek az elsődleges mintáját és fő forrását Gerics József a Zakariás próféta könyvében a Jozsue főpap királlyá tételére vonatkozó angyali látomások leírásában találta meg.¹¹

¹⁰ SRH II. 524. (V és M kéziratok)

¹¹ A korona fogalma Kálmán-kori legendáinkban és krónikáinkban. In: *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér Emlékkönyv*. Bp. 1984. 131–140.

A fejezet kidolgozásának alapja jól felismerhetően a Zakariás könyvéből való néhány részlet. Különösen feltűnő a prófétánál és a krónikafejezetben olvasható párbeszédok rokonsága, párhuzamossága.¹²

Váczy Péternek ezzel szemben a következő a véleménye:

„Ebben a keresztény változatban (ti. a Hartvik-legendában) az Úr hírnökét mondhatjuk 'angyalnak', bár a szöveg nem így nevezi, azonban ez az 'angyal' nem hozott az égből koronát, hanem csak üzenetet. Valószínűtlen tehát, hogy erre az angyalra gondoltak volna a magyarok, amikor a Szent Koronát 'angyali koronának' nevezték.

... Hartvik szerint a koronát a pápa csináltatta ötvössel, amikor az 'Úr küldötte' megjelent. Valóban a pápa adta, s nem az angyal. Az angyal feladata mindössze abban állt, hogy közölje vele Isten akaratát: a koronát ne az kapja, akinek rendelte... Nyugaton csak éppen a koronaküldés hiányzott a feladatkörből (ti. az angyalokéból). Bizáncban viszont az égi szférából koronával, vagy egyéb tárgyakkal leereszkedő angyal látványa korántsem volt ritka. És ha elvétele Nyugaton is találkozunk az effajta ábrázolásokkal, bizánci hatásra kell gyanakodnunk”.¹³

Váczy érvelésének tévedése, hogy figyelmen kívül hagyja az 'angolosz'-nak, mint görög (eredetű) szónak a 'küldött, követ' jelentését. További hibája, hogy Lászlónak a látomásában szerepel a korona, azaz nem konkrét, valóságos tárgyról van szó, márpedig a magyar királyi korona reális tárgy volt, nem vízióbeli. Alaptévedése, hogy nem vesz tudomást a Zakariás-szövegeknek a krónikára gyakorolt hatásáról, amely a krónikaszövegnek a netán bizánci indítású ábrázolások mellé tehető szöveges megjelenítésként, illusztrációként való kezelését megakadályozza.¹⁴

¹² A 120. krónikafejezet elbeszélése: „... clara die vidit Beatus Ladizlaus visionem de celo et sic ait ad Geysam ducem, fratrem suum: 'Vidisti aliquid?' Qui respondit: 'Nichil'. Tunc Beatus Ladizlaus subiunxit: 'Dum staremus hic in consilio, ecce angelus Domini descendit de celo portans coronam auream in manu sua et impressit capiti tuo, unde certus sum, quod nobis victoria donabitur et Salomon exul fugiet debellatus extra regnum. Regnum vero et corona tibi tradetur a Domino'. Cui Geysa ait: 'Si Dominus Deus fuerit nobiscum et custodierit nos ab inimicis nostris et visio hec fuerit adimpleta, edificabo in loco isto ecclesiam in honore sacratissime Virginis Marie...’ (SRH I. 388.)

Zakariás prófeta könyvében az alábbi részletek vonatkoznak Jozsue megkoronázására és királyiá tételére: „Ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum coram angelo Domini ... Et dixit: Ponite cidarim mundam super caput eius ... Et contestabatur angelus Domini Jesum” (3, 1–7)

„Et reversus est angelus ... Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi. Et ecce candelabrum aureum totum et lampas eius super caput ipsius et septem lucernae eius super illud ... respondi ad angelum: Quid sunt haec Domine mi? Et respondit angelus ... Numquid nescis, quid sunt haec? Et dixi: Non, Domine mi.” (4, 1–6)

„Et factum est verbum Domini ad me dicens: ... sumes aurum et argentum et facies coronas et pones in capite Jesu sacerdotis magni et loqueris ... Haec ait Dominus exercituum dicens: Ecce vir Oriens nomen eius ... ipse portabit gloriam et sedebit et dominabitur super solio suo.” (6, 9–13)

¹³ VÁCZY Péter: *Az angyal hozta korona.* = Életünk 1982. 456–465.

¹⁴ A Mályusz-Emlékkönyvben GERICS tanulmánya (I. fentebb, 11. j.) a II. Henriknek a szent lándzsát átadó angyal szakramentárium-beli képére TÓTH Zoltán könyve (I. a következő j.-ben) 74. alapján, a Kanut királyt megkoronázó angyal képére a P. E. SCHRAMM által szerkesztett *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik* c. mű (Stuttgart, 1955. MGH – Schriften 13/II.) Bd. II. 633. alapján hivatkozott. Az emlékkönyv anyaga 1979-ben már együtt volt, a késői 1984. évi megjelentetés ellenére.

Egyebekben Dlugos krónikája szerint a magyarok „az angyal megjelenését (apparitionem angelicam)” csak azért „eszelték ki és álmodták össze”, hogy annak a koronának Benedek pápa által részükre való megküldése annál egyszerűbb legyen, „amelyet a mai napig jogtalan elnevezéssel 'szentnek' hívnak”.¹⁵ Ez a felháborodott feljegyzés tanúja annak a 15. században is élő magyar felfogásnak, hogy a magyar királyi korona, a konkrét tárgy a szentségét az angyal álombeli, Hartvik szerinti megjelenésének köszönheti. Dlugosnál arról a hartviki elbeszéléstről van szó, amelyben a pápa Isten elhatározása alapján az angyal-követ által közvetített üzenetre cselekszik, a krónikában a látomásbeli koronázás kizárólag az angyal cselekménye.

A 120. fejezet az idoneista krónikaszerkesztésben VII. Gergely magyar királyságra vonatkozó, itthon is ismert levelezésének sikeresen fogalmazott ellendarabja. A krónikás Salamon vereségében és bukásában a pápával egyezően Isten ítéletének megnyilvánulását ábrázolja. Hol a különbség köztük? A pápa szerint Isten büntetése a Szent Péternek okozott jogsérelemért sújtott le Salamonra, azért, mert Salamon Magyarországot, amely Péter apostol „tulajdona”, IV. Henrikől, a német királytól hűbérbe vette. Ezzel azután elvesztette a magyar királysághoz való, netáni jogát. Azonban az idoneista krónikás szerint Salamont Henrik erőszaka ültette a magyar trónra, annak a bábja volt végig, s ezért semmi joga nem volt a királysághoz, amelyet legfeljebb bitorolt. Szent Péter tulajdonjogáról itt szó sem esik. A 120. fejezet szerint Géza a mogyoródi csata előtt győzelem esetén Szűz Mária tiszteletére egyház építésére tesz fogadalmat.¹⁶

Itt állapítható meg VII. Gergelynek és a Gesta Ladislai regis idoneista szerzőjének álláspontja közt a gyökeres különbség. A gesta írója a magyar trónhoz való jog megítélését teljességgel el akarta vonni a pápa döntőbíráskodásának illetékességétől és főhűbéri igényeinek köréből!

Egyebekben az ábrázolás téjje Géza és László uralmának törvényessége volt. Ennek védelme Kálmán korában volt a legidősebb, hiszen Kálmán alatt apja, Géza és nagybátyja, László királyságának törvényességét csak igazolni lehetett, de tagadni, vagy kétségbe vonni semmi áron.

László neve mellett a 'szent' (sanctus, beatus, beatissimus) jelző kitételét a krónikaszővegben, így a 120. fejezetben sem tekintjük bizonyítéknak az illető részlet szentté avatás utáni megírása mellett, hanem legfeljebb a szentté avatás utáni betoldások jeleinek, miként ez volt Pauler Gyula véleménye is:

„... egyszerűen kihagyható betoldás mindaz, mit később a jámbor hit, legendaszerű elemekből a 'szent' királlyá vált László herceghez kötött, a 'Sanctus', 'Beatissimus' melléknév használata, de nem mindenütt, mintha az író helyenként elfelejtette volna a régibb szöveget kicorrigálni.”¹⁷

¹⁵ Idézi TÓTH Zoltán: *A Hartvik-legenda kritikájához*. Bp. 1942. 42.; i. v. j.

¹⁶ GERICS-LADÁNYI: *Szent László „csodás” tettei krónikáinkban*. = MKsz 2001. 1. sz. 20. és köv. o.

¹⁷ PAULER Gy.: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. Bp. 1899.² II. 608.

Felfogásunk helyessége mellett fontos érvként hivatkozhatunk a 129. fejezetre. Ez László és Salamon ábrázolás párvialáról szól, amelyből Salamon végül elmene-kült, mert László feje felett két tüzes karddal röpködő angyalt látott. Emberei kérdé-sére, miért tette ezt, hiszen máskor két, vagy három ellenfél elől sem hátrált meg, Salamon azt felelte: „Tudjátok meg, hogy emberek elől nem futottam volna meg, de ez nem ember, mert tüzes karddal védelmezik őt.”¹⁸ A szöveg hétszer írja le László nevét, de mindannyiszor a 'szent' szó kitétele nélkül, pedig Salamon szerint a párvi-adalban nem is emberi lény állt vele szemben. Jó bizonyíték ez Pauler igaza mellett.

Ami az említett párvialal szövegének forrását, illetve mintáját aránylag könnyen felismerhetővé teszi, az a tüzes kardú angyalok szereplésének kétszeri említése. Ezt az író annyira lényegesnek tarthatta, hogy a krónika narratív elbeszélésén túl az angyalokra és a tüzes kardra Salamon maga hivatkozik. A lángoló kardú angyalok megjelenése a számba jöhető minták számát derekasán leszűkíti. Ennek ismeretében határoztuk meg a tüzes kardot forgató angyalok látomásának mintáit a Paradi-csomkert bejáratához őrnök rendelt, lángoló kardú kerubokban. (Gen 3, 24).¹⁹

Salamon látomásától Attila és Leo pápa találkozásának hun történetbeli, Kézai által fogalmazott előadását az különbözteti meg, hogy „Etele történetesen feje felett egy kardot forgató embert (hominem) látott lebegni a levegőben, s őt azzal fenyegeti, hogy levágja a fejét.”²⁰ Kézaitól ezt a történetet némi változtatással átvette a 14. századi krónikakompozíció. Ezt a két helyet Kézai művének és a 14. századi szövegek kiadója, Domanovszky, a következő (általunk magyarra fordított, latin) jegyzettel látta el:

„Iordanes és Godefr. Viterb. is elmondja, hogyan találkozott I. Leo pápa Attilával, de a király látomásáról nem tesz említést, amelyet a szerző [ti. Kézai és a bővebb szö-vegek írója] vagy Martinus Oppaviensis művéből ismételt, ahol Attila ezt mondja: 'fé-lemletes arccal állt valaki a pápa mellett és őt (Attilát) halállal fenyegette, ha nem hall-gat mindenben a pápára' ... vagy Sigebertus Gemblacensisből, az iménti szavakat így változtatva meg: 'nem élőle (Leo élő) hátrált meg, hanem tiszteletre méltó öregember elől, aki kivont karddal fenyegette őt, ha nem teljesíti mindenben annak akaratát'.”²¹

A kerlési csatában László leányszabadítási történetének megörökítését a váradi püspök leányának említésével együtt Gerics József már több, mint négy évtizede a 12. századhoz kötötte, későbbi betoldásnak azt a mondatot tekintve, amely cáfolja, hogy a „kuntól” László a váradi püspök leányát szabadította meg.²² Mivel ezt a cáfolómondatot mind a Budai Krónika, mind a Képes Krónika kézirat-csa-ládjá tartalmazza, s mindkettő az V. István-kori krónika folytatása, benne kellett

¹⁸ SRH I. 401–402.

¹⁹ MKsz 2001. I. sz. 30. Mivel Paulus Diaconus Historia Romana-jának Leo pápa és Attila ta-lálkozásáról szóló leírásában (14, 12) lángpallost forgató angyalok nem szerepelnek, ezért a ma-gyar krónika 129. fejezetében megjelenésüket nem lehet Paulus Diaconus helyére visszavezetni.

²⁰ SRH I. 159. – Ugyanez a jelenet a 14. századi krónika-szerkesztményben: SRH I. 274.

²¹ DOMANOVSKY JEGYZETSZÖVEGE: SRH I. 159. 12. j. és SRH I. 275.; 1. j.

²² A leányszabadítás története: SRH I. 368–369. – GERICS HIVATKOZÁSA: *Keletkezésrend*, 86–88.

lennie az V. István-kori gestában is, vagyis a cáfolat betoldásának végső határ-ideje V. István uralkodása.

Mindazoknak a megállapításainknak a fenntartásával, amelyeket a „Szent László 'csodás' tettei krónikáinkban” című tanulmányunkban²³ tettünk, az ott kifejtetteket a fenti kiegészítésekkel bővítjük ki.

A krónikában ránk maradt *Gesta Ladislai regis*-t már középkori történetírásunk László nem hagiografikus természetű életrajzának tartotta, és határozottan megkülönböztette az ő „érdemszerző”, szent cselekedeteit megörökítő legendájától. Ezt a szempontot legalább ilyen világosan kell érvényesítenie a történetírásnak napjainkban is, és aligha kérheti számon jogosan a gestától a „szent” cselekedetek megörökítését. Ugyanez áll a „csodás” történetekre, amelyeket a középkorban még a „népi” vallásosság sem tekintette „magától értetődően” a szentség bizonyítékának, mint ahogy pl. a francia királyoknak tulajdonított skrofulózis-gyógyításokat sem.

JÓZSEF GERICS – ERZSÉBET LADÁNYI

Les problèmes de sources de la représentation de Saint-Ladislav dans sa légende et dans la chronique (hongroise)

Le roi Ladislav I (1077–1095) a été canonisé en 1192. Sa légende a été rédigée aussi à cette époque, vraisemblablement par les clercs du roi de Hongrie Béla III. (1172–1196), qui avaient été des élèves de Stephanus Tornacensis, en France. L'étude présente s'occupe également des événements miraculeux, attribués au roi Ladislav, que les fragments de *Gesta Ladislai regis*, notés à la première moitié du 12e siècle, nous avaient gardés, toutefois ces événements sont négligés par la légende de Ladislav, quoique connus par son auteur. Ces détails s'occupent de la lutte pour le trône, contre le cousin de Ladislav, le roi Salamon (1063–1074), et veulent justifier le détronement de Salamon. La légende accentue: Au ciel Ladislav a reçu la grâce de "pouvoir intervenir auprès de Dieu pour tous ceux, qui le demandent." La légende accentue la fama sanctitatis par rapport du roi déjà mort. L'omission des événements miraculeux ayant rapport du détronement de Salamon peut être expliqué par le fait que leur propagation et surtout la participation de Ladislav dans le détronement de Salamon aurait pu mettre en danger même la canonisation, et sa vénération, comme c'était le cas selon la légende du frère de Ladislav, le roi pieux Géza I. (1074–1077), pour qui la canonisation a été rendu impossible par le fait qu'il est mort à l'époque des luttes fraternelles continuées contre Salamon pour le trône.

En somme: N'importe que la canonisation de Ladislav a été faite par le légat du pape ou par le corps des évêques du pays, il était toutefois indispensable d'examiner son caractère exempt de tout péché. Le problème du roi Salamon y appartenait, mais également le détail d'une lettre de Ladislav adressée à l'abbé de Monte-Cassino, caractéristique au monde intellectuel de l'époque, „je suis pécheur, car il n'est pas possible de pourvoir la dignité terrestre, sans commettre les plus grands péchés”, cette pensée, sans un renvoi direct coïncide avec une lettre antérieure (1081) du pape Grégoire VII, traitant les péchés inhérents du règne. Donc la norme indiquée dans l'épître de Grégoire, (d'ailleurs employée sans un renvoi direct autant par la chronique antérieure que par la légende ultérieure) a été à dépasser par l'élément selon lequel Ladislav est mené à la grâce et à l'apothéose par la miséricorde de Dieu.

²³ Vö. a 16. jegyzettel.